

Çocuk Şiiri Üzerinden Çocuk Edebiyatının Olanaklarını Yeniden Düşünmek...

Mavisel YENER*

Bu makale, çocuk şiirini yeniden düşünmek isteğiyle kaleme alınmıştır. Dünyaya çocuk şiiri penceresinden bakarken dil, anlam, akıl ve sezgi penceresini de açık tutacağız.

Çocuk şiirinde “gösterilen” ve “gösterilmeyen”lerin bir şiiri nasıl oluşturduğu, şiir okumanın kültürel boyutlarının tartışılması çocuk edebiyatı açısından önemlidir. Çocuk şiiri bir sinema perdesi gibidir. O perdede okurlar kendilerini izlerler; izleme/okuma sırasında ister istemez kendi çevrelerine dönerler. Bu perdeye bakarken çocuğun şaşırması, merak duyması, sevinç duyumsaması önemlidir.

Çocuklar için yazan şairin okurla kurmaya çalıştığı ilişkinin içinde, çok boyutlu bir sevgiden söz etmek mümkündür. Hayatımız boyunca çocukluk deneyimlerimizi aklımızdan çıkaramayız. O masumiyeti, güzelliği, merakı, saf sevgiyi ararız. Çocukluğumuzun cenneti kuşların şarkılarında, gökkuşağının renklerinde, çiçeklerin kokularında, annemizin kokusunda durmaktadır. Çocuk okura başarıyla seslenebilmenin sırrı onun bu saf bilincine seslenebilmekle mümkündür. Çocuktaki derin hayranlık, merak ve gizem duygusunu yakalayabilen, onların dünyalarını genişleten yapıtlar çocuk edebiyatının pırlantalarıdır.

Şiir türü çocuğun o saf hâline en yakın türlerden biridir, çünkü derinlikli çağrışımlarıyla, coşkusuyla çocuğu kolayca sarıp sarmalayabilir. Şiirin estetiğine dair bütün ölçütler çocuk şiiri için de geçerlidir. Çocuk şiiri çocuğun duygu dünyasını, gözlemlerini, yaşantısını varsıllaştırmalıdır. Çocuk şiiri yetişkin okurun da zevkle okuyup, imgeleriyle metaforlar yaratabileceği denli güçlü olmalıdır. Şiir, çocuğu yazmaya heveslendirmeli, estetik duygular uyandırmalıdır. Düşünsel, duygusal çağrışım, coşku yaratmalıdır. Şairin birikimlerini içermeli, ancak okur bu birikimi “sezebilmeli”dir. Şair, çocukları iyi anladığını onlara duyumsatmalıdır.

Fazıl Hüsnu Dağlarca diyor ki; “Şiir, tanımlanması güç bir tür aslında. Yeryüzünde yazılmış bütün şiirlerin tanımları farklıdır. Ancak ortak bir kuraldan söz etmek olasıdır: Şiir iki ayak üzerinde yürür: Biri imgelem, öteki içtenlik. Bu ikisi olmazsa, ya da gereği kadar olmazsa o şiir yarınlara ulaşamaz!”

* Çocuk kitabı yazarı.

Şiir türünün kapladığı alan küçük ama anlatım alanı geniş olan bir yapısı vardır. Şiirin gücü azaltılmış sözdedir. Oysa, “Çocuklar için şiir” başlığı altında yayımlanan kimi kitaplarda ne yazık ki “şiir” niteliği taşımayan slogancı ürünlerle karşılaşırız. Şair gömleği giyerek iyi şiir yazılmıyor elbette! Yapmacık uyak yığınlarına eklenecek bir tutam iç ses uyumu, iki gram da imge, işte size “harika” bir çocuk şiiri. Ne var ki çocuklar o şiirleri hiç okumuyorlar, iyi de ediyorlar. Eline kalem alan şiir yazabilir, özgürdür, ya onları basan yayınevlerine ne demeli? Bu kişiler hangi şiirin şairi oluyorlar? Edebiyat tarihinde nereye oturacaklar?

Şair, eleştirmen Veysel Çolak “*Şiir Çıplak*” adlı yapıtında der ki; “Şiir yazmak, fark etmektir”. Çocukları ve yaşamı “fark eden” yazar, evrensel nitelik taşıyan durum ve sorunları şiirli bir dille çocuğa aktarır. Bu tür şiir çocuğa şiiri sevdirebilir.

Çocuk şiirlerinde okura dayatma yapılmaması, aksine herkesin söz hakkı olduğu eşitlikçi ortamların aktarılması metinlerin çocukla iletişimsel başarısını sağlanması önemlidir. Bu iletişimi sağlayamayan, niteliksiz şiir, çocuğu şiirden uzağa atar.

Konusu kendi çevresinden, dünyasından olursa çocuk o şiiri içselleştirebilecektir. Şiirin çocuğa sunuluş biçimi de önemlidir. Düşsel kapak çalışmasıyla çocukları ilk anda çekebilecek bir kitap içinde, iyi resimlenmiş olmalıdır. Çocuğa, okuma alışkanlığı ve kitap sevgisinin yanında kitapları iyi kullanma ve koruma alışkanlığı da vermek için, kapağıyla, kağıdıyla, onun hoşuna gidecek kalitede ürünler ortaya çıkarmalı. Kitabı okurken sevinç dolmalı yüreklere...

Çocuk kendisi için yazılan şiiri okurken kendisinin yazdığını sanmalıdır. Bunu sağlamak da özel bir duyarlılığın işidir. Bu nedenledir ki herkes çocuk edebiyatında kalem oynatamaz. Kimi şairin çocukluğuna duyduğu özlemi anlatan şiirleri çocuk şiiri kategorisine sokulmuş, antolojilere girmiştir. Oysa, çocukluğu anlatmak çocuk için yazmak anlamına gelmez.

Kıvrır kıvrır bir dille, çağırma şiir çocuğu kendine. Her bir öykünün sonunun merakla beklenmesi gibi merakla beklemeli sonunu. Bunun için de iyi bir kurgusu, iyi bir dili olmalı.

Çocuklar için yazarken imbiçlerden geçirilmiş, inceltilmiş, yumuşatılmış dil kullanmak gerekir. Şairler kendilerine yolculuk yapar her zaman, belki de bu yüzden çok zordur çocuklar için şiir yazmak. O nedenledir ki, her şair çocuk şiiri yazamaz. Çocuk şiiri elbet her zaman masal anaföründen beslenmez, kimi zaman gerçekleri de paylaşırsınız şiirler aracılığı ile. Ama, burada yine önemli olan, nasıl bir dil kullanacağımızdır, şiirin estetik değeridir. Şiirlerin çok katmanlı olması, dizeleri her çocuğun kendi birikimlerine göre farklı biçimlerde algılamasını sağlar. Çok katmanlılığı veren de yine ozanın dilidir.

İşte tam da burada çocuk şiiri üzerinden çocuk edebiyatının olanaklarını düşünme zamanıdır. Şiir geleneğimiz, tekil örnekler dışında, çocuk edebiyatını ıskalayan bir tutum içindeydi. Dönemlerin çocuk edebiyatı hareketleri ayrıntılı olarak incelendiğinde, örneklerle bakıldığında son on yılda alınan yol ortaya çıkacaktır.

Özellikle son on yıldır, çocuk edebiyatı dünyamız çocuk şiirini ihmal etmeyen bir bilinç düzeyine erişti. Doğu ve Batı uygarlıklarının sentezi yapılarak yazılmış şiirler, ço-

cukların edebiyatın engin sularına açılabilmeleri için yepyeni olanaklar yaratmaya başladı.

Kültürel ve sanatsal zenginliğimizin çocuk şiirine yansımalarının neden bu denli geç olduğunun yanıtı, genel olarak çocuk edebiyatı tarihimizin daha çok genç olmasına bağlanabilir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın vurguladığı, “iç âlem medeniyetini” yeniden keşfetmemizin tarihinden çok sonralara dayanır çocuklar için iyi şiirlerin üretilmesi ve çocuk şiirinde dil ile farklı bir çocuk dünyası kurulmasının başarılması.

Çocuk şiiri çocuğun ve şairin ortak sezgi alanında var olur. Dış dünyaya aitmiş gibi görünen algı, kısa sürede içsel yolculuğa dönüştüğünde amaca ulaşılır. Çocuğu duyularıyla algılayabileceğinin ötesindeki kaynağa vardırabilmenin en kolay yolu sanattır. Dilin içinde barınan düş dünyasını çocuk okura açmak, onu da sınırsızlığa davet eder. Çocuk şiiri son yıllarda aktığı ırmağın içinde, şiirsel yetkinliği de barındırmaya başlamıştır. Daha önce “belirli günler haftalar şiirleri” ile sınırlı olan bakış hızla silinip şiir geçmişimize yaraşır nitelikte dizelerle çocuklara seslenen şairlerimizin çabası görünür olmuştur.

Anadolu'nun kadim kültüründen beslenen şiir dilinin çocuk edebiyatının en güçlü alanlarından biri olması, geleneğin de özümlelenerek bu dilin yaratılmasını önemli buluyorum. Şiir dili, aslında çocuk edebiyatının atomlarını oluşturur. Çocuk edebiyatına egemen olan masallarda, öykülerde, çocuk romanında bile eksiltilmiş, düş dünyasına el sallayan, incelikli dili görürüz. Çocuk edebiyatının kendine özgü yaklaşımları, şiir bilgisi ile birleştiğinde, çocuk okurun gereksindiği şiir ortaya çıkar. Şiir çocuğun dünyasını değiştirmeyecek ama o değişimi/gelişimi yapma gücü verecektir okuruna.

Bir zanaatkâr gibi dili işlerken, çocuk okurun uzağına düşmeden bunu yapabilmek, çocuk için yazan şairin aydınlığı keşfetmesidir. Çocuk şiiri açıklık ve anlamı yüzeyinde barındırırken öte yandan da yan anlamlar üzerine kurularak okuruna oyunlar sunmalıdır. Şiirin derin yapısındaki anlamları çözme oyunu çocuklara bırakılmalıdır. Çocuk şiirinde retorik, yapısal ve kurgusal niteliklerin dengesi önem taşır. Çocuk şiirinin bütünlüğü içinde, özümlenen kültüre koşut bir yaklaşımın olmasının yanısıra evrensel değerlerin varlığı da şiire nefes aldırın bir öğedir. Çocuk şiirine çalışırken kılı kırk yaran bir disiplinle çalışırız, sanatın özgürlükle olan yakın bağını unutmadan, koparmadan üretiriz

Şiir dilinin çocuk üzerindeki etkilerine büyüteç tutarsak bilimsel verilerle saptanan sonuçlara ulaşırız. İyi şiirle karşılaşan çocuk dilini daha etkin kullanır, okumayı sever, görünenin ötesini sorgular. Şiir, çocuğa eğlenceli bir okuma sunarken beraberinde şiirin yazılma dinamikleri üzerine de bir yorum getirme olanağı sağlar. Okurun bu yorumu yapmasında öğretmen ve ailenin etkisi kaçınılmazdır.

Yazının başında şiir ve okur arasındaki sevgi alışverişinden söz etmiştik. Türk çocuk edebiyatındaki nitelikli şiirlere baktığımızda bu çok boyutlu sevginin anne, kardeş, doğa, Allah, okul, hayvanlar, baba, arkadaş sevgisi ağırlıklı işlendiği görülür. Kimi zaman bir filmin yakın çekimi gibi portreler sunulur çocuklara. Bu portrelerden yola çıkarak filmin göremediği bölümünü bütünler okur.

Çocukların severek okudukları şiirlerin gerek dili, gerekse gündeme getirdiği evrensel temalar estetik gerçeklik üzerine kuruludur. Çocuk okurun kendi anlamını çıkarabilmesi için özellikle bırakılan boşluklar söz konusudur. Evrenseli yakalarken yerelden asla

vazgeçmez iyi çocuk şiiri. Yaşamı sorgularken mi şiirini kurar, şiiri kurarken mi yaşamı sorgular ayırt edemeyiz. Bu içiçe geçiş, çocuk okurla kurulan ilişkinin temelindeki içtenliği beraberinde getirir.

Çocukların sevdikleri şiirlerde, hem evrensel hem de yerel olanla ilişkinin bilinçli bir biçimde inşa edildiği hemen fark edilir. Tevfik Fikret, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Rıfat Ilgaz, Bedri Rahmi, Eyuboğlu, Ali Yüce, Hasan Latif Sarıyüce, Kemal Özer, Sennur Sezer, Yalvaç Ural, Hidayet Karakuş, Abdulkadir Budak, Hüseyin Yurttaş, A. Kadir, M. Ruhi Şirin, Akgün Akova, Mevlana İdris, Aytül Akal, Aziz Sıvaslıoğlu, Güngör Tekçe şiirleri örnek olarak gösterilebilir. Çoğu çocuklar için yazılmamış olsa bile, çocukların da sevebildikleri dizeler üreten bu şairler küresel / yerel çatışmasını kullanmak yerine ortak kümelerde dolanmayı yeğlerler. Bu da çocuk okurun kısıtlanmış alanlara değil özgür alanlara yelken açması anlamına gelir. Dağlarca ile değişmeye başlayan yenilikçi bakışı hem biçime hem konuya uygulayan şairler, “belirli günler haftalar” mantığı ile yazılan, gerçek anlamda şiir olmayan sözcük yığınının minik okurlara sunulduğu bir dönemde, çocuk şiirine önemli adımlar atmışlardır; bu nedenle, çocuk şiirine katkıları değerlidir. Ancak, çocuk edebiyatının genel sorunu çocuk şiirinin de yakasını bırakmaz, şiir tartışmaları yapılırken çocuk şiiri yok sayılır. Eleştirmenler çocuk şiirini görmezler. Şiir yelpazemize geniş bir bakış sunulacağı zaman bile çocuk şiiri dikkate alınmaz.

21. yüzyıl çocuğunun sosyal ve kültürel beklentileriyle buluşan, yeni bir biçime dönüşen çocuk şiirini kendine ödev edinmiş olan şairlerin dizelerinin ayırıcı özelliklerinden biri, ön yargısız bakış açısı sunmalarıdır. Çocukları dünyadaki en temel mucize olarak gören onlara yalnızca sevgi değil saygı da gösteren bir yaklaşımdır bu. Süslü sözcüklerle, karmaşık kavramlarla yüklü olmamalıdır çocuk şiiri. Tam tersi, sadelik, içtenlik ve derinlikle sunulmalıdır dizeler. Çocuklar uyaklı kullanımları sever, çünkü ses oyunlarından hoşlanırlar. Çocuğun nelerden zevk aldığını bilmelidir çocuklar için yazanlar.

İyi çocuk şiiri, çocuğun gündelik yaşamını estetize etmiştir, diyebiliriz. Dizelerin, çocukluk felsefesini derinleştirmek için ustaca kullanılması gerekir. Şiirsel söylem, çocukları hümanist bakış açısına davet ederken bu amaca ulaşmak için kimi zaman nükteli bir dil de kullanmak gerekir. Çocuklar için yazan şair en sıradan anları bile öylesine görselleştirmeli ve estetize etmelidir ki çocuk şaşırınsın, meraklınsın, heyecanlınsın. Şimdiki zamanı es geçmeden, geçmiş ve geleceğin de katıldığı bir şölene dönüşmelidir şiir. Şiir, çocuğun “zaman” kavramına yeni bir gözle bakmasını sağlar. Bunu yaparken müdahaleci olmayan bir yaklaşım sunar.

İyi çocuk şiirinde kavramlar üzerinde durulurken okura iki katmanlı gerçeklik hissettirilir. Biri, şair tarafından yaşanmış gerçekliktir, diğer gerçeklik katmanı da okurun kendi yaşamına eşlik eden olayların sunuluşudur. Böylelikle okur hem başkalarının hem de kendi hayatını keşfetmiş olacaktır. Şiirin kurmacası / masalı ile gerçeklik arasında gidip gelirken belki de hüzünlenecek, ama o hüzün yaşamın biricik şiirli dilini çocuğun yüreğine yerleştirecektir. Nitelikli çocuk şiiri bunu başarır. Mağdurların acılarını, mutsuzluklarını çocuk şiirinde resmedebilir, acı çekilen günlük yaşama ışık tutabilirsiniz. Kayıplar da anlatılabilir çocuğa, her şey anlatılır, yeter ki sanatsal gözle bakılsın. Samimi içsel duygularımızı okurla paylaşmaktan çekinmezsek sözcüklerin taşıdığı evrensel iletivi onların yüreğine gönderebiliriz. Çocuk okurun sınırsızca soru soracağını bilirsek, bu

iletiyi alabilmesine olanak veririz. Örneğin, binlerce insanın hayatını kaybettiği bir savaştan da söz edebiliriz onlara. Okurlarla bu hikâyeleri de paylaşabiliriz, büyüklerin politik kaygıları değil çocukların korkuları olmalıdır şairin yansıttıkları. Yaşamı ve ölümü bile konuşabiliriz çocuk okurlarla şiirlerimizde, yaşamı kutlamayı öneririz onlara. Gerçeğin şarkısının peşinde koşan şair sabrı da tanır, bunu da anlatır okuruna.

Kimi çocuk şiiri yaramaz, esprili bir tavrı ortaya koyar. İnsanın ruhuna armağan edilmiş güzelliğe böyle ulaşır. “Siyah” ya da “beyaz” dünya bakışını sunmaz okura, farklı biçimde düşünme sanatını sunar yalnızca. Yetişkinlerin algısındaki kökleşmiş kavramlara paradoksal yanıtlarla yaklaşır. Böylece çocuk okur varoluşun dinamik yorumunu kendisi yapar. Yeryüzünde hiçbir şeyin aslında nesnel anlamının olmadığını her şeyin öznel gerçeklik anlayışımızdan kaynaklandığını hissettirir. Bu, kötümser bir dünya algısı değil, mutlu olmayı gerektiren bir yaklaşımdır. İyi şiir, çocuk okurun duygularını incitmemeye özen gösterir. Büyüklerin umursamazlıklarını, ikiyüzlülüklerini çocukların bakış açısıyla görmeye davet eder.

Son on yıldaki tabloya baktığımızda, kimi çocuk şiirinin otobiyografik şiir olduğunu görürüz. Bu noktada, şiirlerin mutlak nesnellik iddiasında olmaması dizeleri içtenlikli yapar. Çünkü mutlak nesnellik her zaman yanlısamadır, ister istemez sanatçının ve okurun öznelliği ile yüklüdür sözcükler ile anlamları. Şairin dile yüklediği anlamı kendi hayatında bir yere yerleştirmek okurun işidir, dolayısıyla “öznel” bir eylem yapmakta anlamı yeniden üretmektedir. Bazı çocuk şiirlerinin alegorik yapısı ile kırsal bölgelerdeki lirik anlara gönderme yapması, çocuğun doğa ile olan ilişkisi açısından önemlidir. Renklere, ışıklara, ışıksızlıklara, sevince, hüzne duyarlı şiirler, duyarlı okuru yetiştirirler. Okurun çevresine karşı duyumsadığı sorumluluk duygusunu tetikler. Unutulmamalı ki iyi çocuk şiiri fiziksel bir noktadan başlasa da ruhsal bir noktada biter. Okur şiirle yolculuğunda kendi içsel seslerine yanıtlar bulmaya başlar. O nedenle çocuk şiirinin sağladığı olanaklardan yararlanalım, onların temel insani değerler eğitiminde kullanılabileceğini göz ardı etmeyelim.

Resim: Mustafa Delioğlu